

ІВАНИЦЬКА
Ніна

«ДРУГОРЯДНІСТЬ» ЯК
СЕМА ТЕРМІНОНАЗВ
ЗНАЧЕННЄВИХ ВАРІАНТІВ
КАТЕГОРІЇ «ЧЛЕН
РЕЧЕННЯ» ТА ЇЇ
ВІДТВОРЕННЯ В
ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ
ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Анотація. На матеріалі словників української мови представлено семну визначеність наукових дефініцій традиційних варіантів категорії «член речення» (додатка, означення, обставини). Показано складний процес перетворення семи «другорядність»: від її наявності – через ослаблення – до зникнення в конкретних синтаксичних умовах, що підтверджено авторським мовленням Є. Гуцала. Поглиблено вивчення складних питань теоретичної граматики, як і спрогнозовано об'єктивну необхідність відтворення результатів такого аналізу в лексикографічній практиці.

Ключові слова. Член речення, сема «другорядність», додаток, обставина, означення, обов'язковість, авторське мовлення Є. Гуцала.

Abstract. The material of the dictionaries of the Ukrainian language presents the seminal determination of the scientific definitions of the traditional variants of the «part of the sentence» category (Object, Attribute, Adverbial Modifier). The complex process of transformation of seme «secondary» is shown: from its presence – through weakening - to its disappearance in specific syntactic conditions, which is confirmed by the author's speech of Ye. Hutsal. The study of complex issues of theoretical grammar is deepened, as well as the objective necessity of reproducing the results of such analysis in lexicographic practice is predicted.

Key words. Part of the sentence, seme «secondary», object, attribute, adverbial modifier, obligation, author's speech by Ye. Hutsal.

У сучасній лінгвістиці наявні традиційно усталені поняття, категорії, одиниці, які в руслі сучасних теорій постійно потребують поглиблення, уточнення, конкретизації, метамовних номінацій, як і спрямованості на практику. Тому помітною є активізація теоретичних досліджень усіх фундаментальних категорій лінгвістики. Деяку трансформацію отримали дефініції, розширилась мережа методів стосовно вирішення проблемних питань у трактуванні граматичних аксіом, складовою яких були й залишаються питання членування

речення на рівні синтаксичної категоризації. Це зумовило *актуальність* нашого дослідження, яке базується на категорії «член речення», зокрема на його значенневих варіантах (додатку, означенні, обставині), традиційно об'єднаних у групу другорядних членів речення.

Об'єкт дослідження – «другорядність» як сема терміноназв значенневих варіантів категорії «член речення».

Предмет дослідження – категорійний синтаксис української мови.

Мета роботи – проаналізувати й представити семну визначеність наукового трактування другорядних значенневих варіантів категорії «член речення» (додатка, означення, обставини) на матеріалі текстів Є. Гуцала, спрямувавши результати аналізу як на поглиблене вивчення теорії граматики, так і на практичне використання заявлених ідей.

Для реалізації мети дослідження поставлено такі *завдання*:

- представити категорію «член речення» та його значенневі варіанти (додаток, означення, обставину) як динамічні сутності, пов'язані з дискусійними підходами мовознавців до деяких мікропроблемних питань у трактуванні й використанні їх у лінгводидактиці;

- базуючись на вихідній семі «другорядність», показати деяку різнорівневу непослідовність у трактуванні аналізованих терміноназв;

- на матеріалі творів Є. Гуцала виявити показники, що засвідчують нестабільність семи «другорядність» у значенневих варіантах категорії «член речення»;

- використовуючи «другорядність» як сему терміноназв, орієнтуватись на словники, водночас зосередивши основну увагу на творах Є. Гуцала, зокрема у використанні її в якості визначальної характеристики авторського мовлення письменника.

Матеріал дослідження. Реалізацію мети дослідження у вирішенні заявлених завдань виконано на матеріалі реченневих конструкцій із наявними в них різними значенневими варіантами синтаксичної категорії «член речення». Авторська картотека складала близько 500 поширених речень, вибраних із оповідань та повістей Є. Гуцала [4] й використаних у викладі змісту статті.

Подасмо коротку інформацію, концентровану на ключових словах, на базі яких проводився аналіз і зроблені відповідні висновки.

Основу дослідження склало вчення про член речення як абстрактну категорію теоретичної граматики [15].

Як синтаксична категорія член речення був об'єктом вивчення багатьох учених – мовознавців, які займалися осмисленням структури простого речення в різних мовах (Й. Андерш, І. Вихованець, А. Грищенко, Н. Гуїванок, К. Городенська, П. Дудик, І. Завальнюк, Н. Іваницька, Н.Б. Іваницька, Л. Кадомцева, К. Шульжук та ін.).

Базуючись на денотативній природі повнозначного слова, його здатності номінувати поняття, член речення створює нову властивість слова чи групи слів, їхню додаткову ознаку, виступаючи продуктом найвищого рівня граматичної абстракції.

Учення про члени речення, звичайно, не позбавлене суперечностей, як і переважна більшість інших граматичних одиниць. Упродовж вивчення цієї синтаксичної категорії виникали дискусії, пропонувались уточнення, відбувався перегляд критеріїв визначення й диференціації внутрісистемних складових і їхнього називання [2; 7; 9; 10; 12; 15]. Якщо частини мови як основні категорії морфологічного рівня можуть визначатися поза реченням, то член речення виявляє свою сутність, істотні визначальні характеристики лише в реченні, виступаючи продуктом відношень і зв'язків різних частин мови. У такому ж плані, без виразної орієнтації на критеріальні виміри терміноназву подано інформацію означення [18, с. 679], про додаток [18, с. 240]. Обставинний компонент інтерпретовано як другорядний член речення, що вказує на основні значеннєві варіанти (час, місце, причину, спосіб дії чи характеризує певну міру вияву ознаки [18, с. 668].

На заваді послідовному й «спокійному» існуванню теорії членів речення були три найголовніші, на наш погляд, причини: по-перше, високий рівень абстракції у визначенні категорійного статусу члена речення; по-друге, взаємозв'язок із морфологією; і, по-третє, надзвичайно велика складність у розмежуванні значеннєвих варіантів цієї категорії у конкретних реченнєвих структурах.

У сукупності всіх зазначених причин чи з перевагою тієї чи іншої, ми не знаходимо самого визначення «член речення» у

Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів [5]. Хоча в цьому ж словнику наявні розширені дефініції всіх членів речення: підмета [5, с. 125], присудка [5, с. 141], головного члена односкладного речення [5, с. 111], додатка [5, с. 53], обставини [5, с. 109], означення [5, с. 112]. У дефініціях на перше місце виноситься ознака про другорядність.

Кожну дефініцію супроводжує інформація стосовно питання, на яке відповідає той чи інший член речення, хоча й у цій частині дефініцій можна простежити суттєву відмінність, наприклад: «...присудок відповідає на питання *«що підмет робить?»*; *«що з ним робиться?»*; *який він?* (питання стосується підмета як члена речення) [5, с. 141].

Узагальнюючи напрацювання українських учених (К. Городенської, В. Русанівського, А. Грищенка, Л. Кадомцевої, Н. Іваницької, І. Попової) у сфері поглибленого вивчення синтаксису, І. Вихованець кваліфікує член речення як мінімальну синтаксичну одиницю, яка виконує в реченні формально-синтаксичну та семантико-синтаксичну функції і виражається повнозначним словом або сполукою слів [20, с. 730]. Виділення цієї мінімальної синтаксичної одиниці, як і виникнення двослівної терміназви учений пов'язує з невідповідністю між морфологічними класами слів і виконуваними ними в реченні синтаксичними функціями [20, с. 730].

Навіть у самому визначенні синтаксичного постулата «член речення» наявна дискусійність та термінологічна неоднозначність (І. Вихованець – *синтаксема*; Н. Іваницька – *компонент формально-синтаксичної структури речення*; І. Попова – *синтаксична одиниця* [2; 10; 17]).

Ураховуючи мету й завдання нашого дослідження, ми розглядаємо член речення як синтаксичну одиницю (граматичну категорію), реалізовану її значенневими варіантами [15].

З'ясування переважної більшості мікропроблемних питань синтаксичного членування речення в нашому дослідженні пов'язані з постулатом «сема», представленим у поєднанні з «другорядністю» (сема *«другорядність»*). Із терміназвою «сема» вчені пов'язують загальну проблематику, як і мікропроблемні питання семантики слова (І. Вихованець, К. Городенська, І. Завальнюк, Н. Іваницька, Н.Б. Іваницька, Н. Клименко, О. Мельничук, В. Русанівський,

О. Тараненко та ін.). Водночас аналіз напрацьовань учених у вивченні слова засвідчує неабиякі суперечності, вирішення яких, на наш погляд, можливі при дотриманні найголовнішого виміру: «від поняття – через словоназву – до терміна. Саме частковим виміром цієї тріади й постає понятійно – термінологічна номінація «сема».

Переглядаючи тлумачні словники української мови, було помічено, що тлумачення основної маси словоназв предметних денотатів починаються з інформації, базованої на основній семі. Це ж стосується й словоназви «*другорядність*», семну визначеність якої складає щось не головне, не основне, побічне, вторинне, яке не має великого значення, не заслуговує на увагу [1].

Ця сема має місце в тлумаченні прикметникової словоназви *другорядний*, як і в іменникових термінах значеннєвих варіантів категорії «член речення»:

д р у г о р я д н и й – не головний за значенням, не основний, менш істотний (Другорядні члени речення – лінгв.: члени речення, що пояснюють і доповнюють головні члени речення [18, с. 256];

д о д а т о к – те, додається, служить доповненням до чогось; лінгв. Другорядний член речення зі значенням об'єкта або ознаки... [18, с. 240];

о з н а ч е н н я – лінгв.: другорядний член, що в реченні стосується імен... і виражає яку-небудь ознаку предмета... [18, с. 679];

о б с т а в и н а – лінгв.: другорядний член речення, який вказує час, місце, причину, мету, спосіб дії... [18, с. 668].

Отже, зафіксовані в словниках термінах «додаток», «означення», «обставина» традиційно супроводжуються вказівками на їхню другорядність у системі значеннєвих варіантів категорії «член речення».

До пояснення словоназви «*другорядний*» автори Словника синонімів уводять синонімічні відповідними з цієї ж семою: *другорядний* – не головний, не основний, вторинний [21, т. I, с. 471]; *незначний, неважливий, несуттєвий* [21, т. I, с. 981]. Сему «*другорядність*» можна простежити навіть у інтерпретації головних членів речення, що їх І. Вихованець називає «нульовими» в структурі неповного речення [2, с. 194–198].

У вирішенні поставлених у роботі завдань «другорядність» як сема вимагає уваги до бодай її трьох варіантів: а) «другорядність» у формально-синтаксичному вияві; б) «другорядність» у семантико-синтаксичному вияві; в) «другорядність» у текстовому вияві. Кожен із цих варіантів являє собою відповідний аспект синтаксичного вивчення структури простого речення з багатьма мікропроблемними, відносно вирішеними питаннями, які поповнюють практичний арсенал наукових та лінгвометодичних постулатів. До речі, чимала кількість цих, як і інших синтаксичних постулатів, поповнюють оновлені традиційні виміри й назви. Зокрема традиційність передбачає корельованість понять, номінованих «головні члени речення» / «другорядні члени речення». Очевидно, цими принципами можна пояснити традиційно збережені дефініції багатьох синтаксичних одиниць як у словниках, так і в методичній літературі.

Зосереджуючи увагу на першому (формально-синтаксичному) варіанті, не можна не згадати результатів вивчення членування структури простого речення, пов'язаних із глибоким аналізом такої синтаксичної одиниці, як словосполучення, осмислення природи якої проходилося також за трьома параметрами: структурою, типологією та значенням. Зважаючи на неоднозначність трактувань словосполучення стосовно інших синтаксичних одиниць, І. Вихованець пропонував розв'язувати проблемні питання словосполучення на ґрунті елементарності / неелементарності речення, валентної / невалентної сполучуваності синтаксем, синтаксичної деривації [2]. І. Попова включає цю синтаксичну одиницю до складу т.зв. «словоформ», «словоз'єднань», «надфразної єдності» [17].

Формально-синтаксичний варіант семи «другорядність» посів особливе місце в аспекті наших граматичних досліджень, основу якого склало повнозначна словоназва денотата, досліджена й описана в руслі міжрівневої категорії «автосемантизм / синсемантизм повнозначного слова» [9; 12; 15]. Актуалізованими й доволі результативними в цьому аспекті виявились теорії, пов'язані з вивченням сполучуваності слів, відомі під назвами: «сполучуваність», «валентність», «семантична й формальна вибірковість», «семантична потенція», «конфігурація», «синтагматика», які базуються на властивостях повнозначного слова

поєднуватися з іншими одиницями мовної структури. Результати наших пошуків зводились до поділу повнозначних словоназв денотатів на дві групи: автосемантичні (слова закритої семантики) і синсемантичні (слова відкритої семантики) [7; 9; 10; 11]. У теорію «членів речення» в такий спосіб надійно увійшло вчення про позиційну структуру речення, що передбачає врахування сильних позицій, утворюваних синсемантичними словами, і розмежування на цій основі обов'язкових членів речення (обов'язкових формально-синтаксичних компонентів) та необов'язкових (факультативних) компонентів синтаксичної структури речення. Відбулося уточнення критеріїв сполучуваності в застосуванні його до вираження семної визначеності другорядності, в тому числі й до кваліфікації особливого типу словосполучень (семантичних єдностей) із т.зв. «інформативно недостатніми словами» (термін Н. Іваницької).

Як відомо, обов'язковість у сфері другорядних членів речення регламентується синтагматикою, наявністю відповідних сем у словоназвах, які підпорядковують залежні від них елементи словосполучень на зразок: *Завжди в своєму селі (а також у лузі, в полях) **приглядався до лелек*** [4, с. 162]; *Мабуть, зараз Гречаний **почне розказувати про війну, де втратив ногу, і так підірвав здоров'я, що й досі вилежується на печі, рідко його побачиш на вулиці*** [4, с. 165].

Хоча, як засвідчує аналізований нами матеріал творів Є. Гуцала, обов'язковість можуть мати синтаксичні одиниці, вживані при автосемантичних чи автосемантизованих словоназвах, наприклад: *Катря зупинилась **біля сліпого*** [4, с. 53] – пор.: *Катря зупинилась; Дерева шуміли густо й погрозливо* [4, с. 60] – пор.: *Дерева шуміли; І ти всміхнувся **своїй думці*** [4, с. 155] – пор.: *І ти всміхнувся.*

Вираження й посилення ознак обов'язковості обставинного компонента може припадати також на сусідні реченнєві структури на зразок: *Клен посвітлів **за одну чи дві ночі... ніби кожен листочок спалахнув із середини спокійним негаснучим світлом, що схоже на болісний і водночас радісний усміх*** [4, с. 77].

Особливі позиційні умови в конкретній реченнєвій структурі зумовлюють своєрідну обов'язковість типового варіанта другорядного значеннєвого варіанта узгодженого означення категорії «член речення».

Якнайкраще ілюструє це явище чимала кількість реченневих структур із текстів Є. Гуцала: *Гі не коло одної хати на причілку стоїть відро чи цеберка, куди стікає вода, збирають її, **весняну, сонячну, живлющу**, збирають її, **прозору й радісну**, бо коли змити голову в такій воді, то дівчині дасть вона вроду, жінці – здоров'я, а дитині – ясні й чисті думки, погожий настрій* [4, с. 14] *На двох високих тополях, **старих, безлистих** цієї пори, зверху донизу, на кожній гіллячці, змарюю сидять горобці* [4, с. 15]; ... *велика горобина згряя жила своїм жвавим життям, **осмисленим, цілеспрямованим*** [4, с. 16]; *Першої зелені хлопнуло – усміхнулись юною травичкою луги, наче ніжним димком узялись. І той димок де **яскравіший, зеленіший**, а де ледь – ледь **тримається, ось дмухне вітер – і звіс...***[4, с. 19].

Заявлена нами теорія, охоплює іменниково-прикметникові словосполучення, в яких прикметникова словоназва виконує описову функцію, експлікуючи ознаку, що входить у семантичну структуру іменникового слова. Змістовий обсяг описового денотата в такий спосіб визначає сутність предметного, який може розширюватися через багатовимірність його понятійної природи в різних площинах природного буття та чуттєвого сприйняття.

Зорієнтованість на денотативну природу номінацій в плані розширення й багатовимірність самого предмета в різних площинах його природного буття та чуттєвого сприйняття зобов'язує розширювати розуміння семантичної структури словоназви предметного денотата.

В українській мові, як і в інших мовах, наявне явище денотативної закріпленості прикметникових найменувань за відповідними предметами та явищами. Така закріпленість попередньо освоєна практикою слововживання.

Наявне й зворотнє явище – відбір предметних денотатів, що їх здатні номінувати прикметникові словоназви, коли йдеться про поступальний процес у теорії пізнання й мислення. Наприклад: прикметникова словоназва «високий» утворилася як номінація в процесі пізнання предметних денотатів: високий хлопець, високий будинок, високий каблук і т.д. У результаті ж аналізу надзвичайно великої кількості таких номінацій науковець може аналізувати їх, порівнювати, групувати і т.д., тобто виділяти певні мікроденотати як

вихідні моменти аналізу відповідних двослівних номінацій: а) *високий* = довгий знизу вгору: *високий будинок...*; б) *високий* = довгий на віддалі: *висока стеля...*; в) *високий* = довгий, що перевищує середній рівень: *високий тиск*.

Значне употужнення обов'язковості семи «другорядність» у творах Є. Гуцала відбувається в експресивах (іменникових, прикметникових, дієслівних), які сприяють відображенню фрагментів концептуальної картини світу крізь призму власного «я». Потрапляючи до художнього тексту навіть загальномовні експресиви, зрозумілі й доступні кожному мовцеві, зафіксовані в сучасних словниках, вони набувають індивідуальних рис, перетворюючи тим самим сему «другорядність» у значеннєвих варіантах категорії «член речення» в обов'язковість.

Наше дослідження охоплює переважно повнозначні слова, які самостійно чи в словосполученнях та в прийменниково-іменникових формах уживаються в ролі аналізованих значеннєвих варіантів члена речення. Усе ж у текстовому масиві творів Є. Гуцала простежено уживання окремих неповнозначних слів як додаткових чинників увиразнення, а то й обов'язковості деяких значеннєвих варіантів категорії «члена речення». Покажемо це на прикладі такого уривка: *Сніги цвітуть і **взимку**. Буває, такою тонкою, майже невлотно синьою барвою візьмуться сумирної, доброї днини! Чи то забличать холодним крижаним сніблом – у мороз...* [4, с. 8]; Звісно, сему «другорядність» обставинного значення компоненти «і *взимку*» розкривають і роблять обов'язковою реченнєві структури, розміщені після аналізованого речення.

Семну нівеляцію «другорядності» значеннєвого варіанта обставини категорії «член речення» посилюють випадки, коли обставинне значення первинно факультативного компонента, увиразнює, посилює й надає ознак обов'язковості залежне від нього підрядне речення. При цьому такий обставинний компонент не прогнозується дієсловоназвою в ролі присудка. Наприклад: *Вода синіє **там**, де колись були луги* [4, с. 17].

Подібне явище простежується в реченнях із т.зв. детермінантними обставинними компонентами, наприклад: *Коли **вранці** випадало снідати або **увечері** вечеряти молоком, ти почувався на сьомому небі* [4, с. 227]; *У **вечері**, коли мати повернулася з буряків із колгоспного поля, хата наїшла не*

тільки сухим теплом із печі, а й дурманила лоскїтливими пахощами свіжоспеченого хліба [4, с. 139].

Для підтвердження наших міркувань про динаміку семи другорядність у прозі Є. Гуцала подасмо елементарні кількісні показники, отримані в результаті обстеження, 20 повних сторінок тексту, на яких виявлено 1200 структур із «сеомою другорядність» у трьох значенневих варіантах категорії «член речення»: в означенні – 520; у додатку – 50, в обставині – 80. У всіх зазначених різновидах употужнення ознак обов'язковості виявили означення, в яких простежується авторська специфіка ослаблення «семи другорядність», натомість – увиразнення обов'язковості. Такі реченнєві структури, вживані в текстах Є. Гуцала, вмїщують менше інформації про факти, а більше виражають додаткові характеристики, які розширюють уявлення про описуване, увиразнюючи мовну естетику творів.

Проведений аналіз у заявленому аспекті засвідчує динамізм традиційно усталених наукових постулатів граматичного ладу сучасної української літературної мови. Водночас отримані висновки показують неповторну творчу індивідуальність Євгена Гуцала в плеяді найяскравіших митців українського слова. Вони більше розраховані на подальшу роботу науковців та лінгводиактів у царині поглибленого різноаспектного вивчення його непересічного таланту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Іршїнь: В-ТФ «Перун», 2002. 1440 с.
2. Вихованець І. Р. Нульові головні члени речення. Синтаксис української мови: Хрестоматія у 2 ч. Упоряд. А. Мойсієнко, В. Чумак, С. Щевель. Київ. ВПЦ «Київський університет», 2019. С. 194–198.
3. Городенська К.Г. Керовані другорядні члени речення і валентність предиката. Синтаксис української мови: Хрестоматія у 2 ч. Упоряд. А. Мойсієнко, В. Чумак, С.Щевель. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2019. С. 187–194.
4. Гуцало Є.П. Серпень, спалах любові: Оповідання та повісті. Упоряд. та вст. Слово Л.А. Воронинї. Київ : Знання Прес, 2007. 264 с.
5. Єрмоленко С.Я., Бибиє С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. За ред. С.Я. Єрмоленко. Київ : Либїдь, 2001. 224 с.
6. Завальнюк І.Я., Іваницька Н.А. Сема та її варіанти в ієрархії

найчастотніших рядів українських словоназв денотатів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського: Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць (гол. ред. Є.Б. Барань). Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2021. Вип. 32. С. 93–109.

7. Іваницька Н.А. Двоскладне речення в українській мові. Київ : Вища школа, 1986. 168 с.

8. Іваницька Н.А. Експериментальний прийом елімінування в практиці лексико-граматичного аналізу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського: Серія: Філологія (мовознавство)*. Вінниця : ВДПУ, 2003. Вип. 5. С. 46–51.

9. Іваницька Н.А. Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова, присудка. *Мовознавство*. 1985. № 1. С. 39–43.

10. Іваницька Н.А. Лінгводидактична зорієнтованість сучасних теорій категорійного синтаксису української мови. Вінниця : Вид-во Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, 2012. 194 с.

11. Іваницька Н.А. Повнозначне слово в його проєкції на денотат. *Українська мова*. 2006. № 3. С. 48–57.

12. Іваницька Н.А. Повнозначне слово: теоретичний та лінгводидактичний аспекти. Навчальний посібник для студентів – філологів. Вінниця : ТОВ «Меркюрі-Поділля», 2014. 248 с.

13. Іваницька Н.А. Розширення семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць*. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2014. Вип. 20. С. 33–40.

14. Іваницька Н.А. Формування екологічної культури студентів-філологів засобами українського слова. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців*: Редкол. : І.А. Зязюн (голова) та ін. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. С. 202–208.

15. Іваницька Н.А. Член речення як синтаксична категорія. Синтаксис української мови: Хрестоматія: у 2 ч. Упоряд. А. Мойсієнко, В. Чумак, С. Щевель. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2019. Ч. 1. С. 152–155.

16. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій: [монографія]. Луцьк : РВВ «Вежа», Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.

17. Попова І.С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель). Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. 340 с.

18. Словник української мови. Кер. В.В. Німчук та ін. Відп. ред. В.В. Жайворонок. Київ : ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.

19. Тараненко О. Метафора. *Українська мова. Енциклопедія*. 3-є вид. зі змін. і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2007. С. 306–309.
20. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. 752 с.
21. Словник синонімів української мови : В 2 т. А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та інші. Київ : Наук. думка, 1991–2000; Т. 1. 1040 с.; Т. 2. 953 с.

Іваницька Ніна Лаврентіївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

РОЗДІЛ IV

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ

ВОЙТЮК
Людмила

**МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ
ОПОВІДАННЯ ЄВГЕНА
ГУЦАЛА «ХТО ТИ?» НА
УРОЦІ ПОЗАКЛАСНОГО
ЧИТАННЯ В 7 КЛАСІ**

Анотація. У статті досліджено доцільність та ефективність проведення уроків позакласного читання за творчістю Євгена Гуцала, а також вплив таких занять на формування особистості школярів. Науково обґрунтовано методику вивчення оповідання Є. Гуцала «Хто ти?» у 7 класі. Доведено, що заняття доцільно проводити у формі уроку-психологічного дослідження з елементами рольової гри. Використання прийомів «Асоціативний кущ», «Зустріч у студії», «Оберіть позицію», «Угадай персонажа», «Чарівний мішечок» сприятиме вихованню в школярів почуття людяності, порядності, чуйності, відповідальності, поваги до інших людей.

Ключові слова: Євген Гуцало, сім'я, повага, рідні люди, оповідання, чуйність, прощення.

Abstract. The article examines the expediency and effectiveness of extracurricular reading lessons based on the work of Yevhen Gutsalo, as well as the impact of such classes on the formation of the personality of school children. The studying of the story «Who are you?» by Yevhen Gutsalo is scientifically and methodologically recommended in the 7th grade. It has been proven that it is advisable to conduct classes in the form of a psychological study with elements of a role-playing game. Using the methods «Associative bush», «Meeting in the studio», «Choose a position», «Guess the character», and «Magic bag» will contribute to the education of schoolchildren's sense of humanity, decency, sensitivity, responsibility, and respect for the people.

Key words: Yevhen Gutsalo, family, respect, relatives, stories, sensitivity, forgiveness.

Душа сповнювалася світлом доброти...
Євген Гуцало

Постановка проблеми. Подільська земля подарувала світові чимало талантів. Особливе місце серед них займає непересічна особистість Євгена Гуцала. Його твори нікого не залишають байдужими, вони здатні проникнути в самісіньке серце, зачепити тендітні струни душі, перевернути свідомість. Головне – вони спонукають задуматися про те,